

Geahččodiedáhus 2010

HELSETILSYNET

tilsyn med barnevern, sosial- og helsetjenestene

Sisdoallu

Ane stivrenvuogádagaid aktiivadi!	3
Go váilevaš dearvvašvuodabálvalus vahágahtta boarrásiid ja divššohasaid	4-9
Mánáidsuodjalus ođđa dárkkistanbargun	10
Riikkaviidosas dárkkisteapmi 2011	11
Gielddat rihkkot lága ekonomalaš doarjjaáššiin s	12-13
Gieldda bálvalusat návccahis boarrásiidda – doarvái oadjebasat?	14-17

Almmuhan: Stáhta dearvvašvuodageahčču.
Ovddasvástideaddji doaimmaheaddji: Lars E. Hanssen
Doaimmahusjoavku: Berit Austveg, Magne Braaten, Helge Høifødt, Sverre Nesheim,
Finn Pedersen (jodiheaddji), Anne Solber, Mariann Aronsen ja Nina Vedholm.

Engelasgillii jorgalan: Linda Grytten
Sámegillii jorgalan: Inger-marie Oskal
Gráfalaš hábmen ja deaddileapmi: 07 Gruppen.

Govat: Inger Sandved Anfinen Kobolt Design

Bordjuvvon Times new Roman 10,6/12,2 pkt.

Geahččodiedáhusat internehtas: helsetilsynet no tilsynsmelding.

Prentejuvvon gihppagiid sáhtta dingot dáppe: Statens helsetilsyn, Postboks 8128 Dep,
0028 Oslo, telefodna 21 52 99 00, fákka 21 52 99 99,
Epoasta: trykksak@helsetilsynet.no.

Komentaid ja gažaldagaid sáddet deike:
tilsynsmelding@helsetilsynet.no.

The Annual Supervision Report 2010 is also available in English on the website of the
Norwegian Board of Health Supervision: helsetilsynet.no.

Muhtun artiikkaliid gávnnaat sámegillii Dearvvašvuodageahču neahttabáikkis
helsetilsynet no

SOKNAD OM AVLASTNING

Ane stivrenvuogádagaid aktiivadi!

Bearráigeahčču hástala stivrenvuogádagaid. Dat lea rukses árpun ollu teavsttaid čađa dán geahččodiedáhusas. Dát ii leat ođas midjiide geat leat čállán dákkár diedáhusaid ollu jagiid, ii ge lohkiide. Dađi bahábut.

Buot doaimmahagain leat diedusge iežaset unnit dahje stuorát stivrenvuogádagat. Dat guoská maiddá doaimmahagaide mat fáallet mánáidsuodjalan-, sosiál- ja dearvvašvuodabálvalusaid. Muhto dat maid mii gávnnaht geahččoássiid oktavuodas, lea ággan eahpidit leat go stivrenvuogádagaid mállet ja hámit ulbmillaččat.

Njuolggadusain siskkáldas dárkkisteami hárrái sosiál- ja dearvvašvuodabálvalus lea 4. §:s čielga ráva dasa mii galgá leat mielde buresbirgejumi bálvalusaid doaimmaheami stivrenvuogádagas. Min oainnu mielde livččii njuolggadussii vuohkkaset namman leamaš njuolggadus sosiál- ja dearvvašvuodabálvalusa stivrenvuogádahkii. Dat livččii leamaš nana muittuhus das ahte siskkáldas dárkkisteapmi namalassii lea seamma go fágalaš stivrejupmi.

Eanas doaimmahagat gos mii čadahit bearráigeahču, leat ruhtaduvvon almmolaš ruđaid bokte. Orru leame nu ahte ruhta mii juolluduvvo, lea sihke mearrin dasa man ollu sáhtta golahit, muhto bidjá maiddá geatnegasvuoda addit vissis meari bálvalusaid. Nu lea oalle summális proseakta atnit dušše ekonomalaš dieduid stivrenvuodđun.

Dán čuoččuhusa sáhtta viidáseappot vuodđudit dasa ahte bálvalusaddin gáibida ollu bargiid. Bálgágoiluiguin ii sáhte ovttaskas doaimmahat dahkat maide, earret go jus unnida bargiid logu. Ja dat lea ge guovddáš ášši. Bargiidlogu pláner ja heiveheapmi

«Buorre stivrenvuogádat ferte dohkket beaivválaš atnui, ja dat ferte seammás leat vuodđuduvvon doaimma bajemus jodihangottis ja stivrras.»

ferde dahkkojuvvot daid doaimmaid ektui mat galget čadahuvvot, sihke viidodaga ja sisdoalu dáfus. Ovdal go dan sáhtta dahkat bealuštahti láhkái, de ferte vuos čielggaduvvot makkár vuordámušat bálvalusa addimii leat, ja movt galgá čuovvut mielde ahte dát vuordámušat ollášuvvet. Dát lea fágalaš stivrenvuogádaga deataleamos oassi, ja juste dat han lea ge siskkáldas dárkkisteami ulbmil ja sisdoallu.

Stivrejeaddji orgánat, nugo suohkanstivrrat ja doaimmahagaid stivrrat, berrejit mearkašit dán. Dat lea sin bargu háhkat dieduid bálvalusaid kvalitehta hárrái ja eandalii beroštit das mii čadahuvvon bearráigeahču lea gávnnašuvvon.

Ahte stivrenvuodđun leat eanet go bušeahtta ja rehkedoalldiedut, ii leat ávkin dušše bargoveaga čoahkkádusa ja bargiidlogu plánemii ja čuovvoleapmái. Dat lea maid ávkin dalle go galgá pláner dahje heivehit bálvalusaid organiserema. Dalle ferte diehtit makkár kvalitehta sii sáhttet olahit bálvalusain, ja ráhkadit modeallaid main leat mihttárat maiguin árvvoštallá ulbmiliid joksama. Dávjá leat ovdalgihtii stuora eahpesihkarvuodát das maid sáhtta vuordit organisašuvnnas mannel go lea čadahan rievdadusaid. Dalle sáhtta riskaanalysaid geavaheapmi leat ávkin. Muhto vaikko leat ge riskaanalysat, de almmotge ferte ráhkadit čuovvolanvuogádagaid maid bokte lea vejolaš fuomášit olaha go doaimmahat duodai iežas mihtuid, vai lea go áibbas endorii manname.

Lea eaggáda ja doaimmaheaddji bargu bidjat kvalitehta mihtuid oainnusin ja čájehit movt sii systemáhtalaččat barget olahan dihte dáid mihtuid. Dát lea siskkáldas dárkkisteapmi. Vuosttažettiin dakkár gažaldagaide sihtat mii vástádusaid go čadahit bearráigeahču. Ja dađi bahábut oazžut mii menddo unnán vástádusaid.

Lars E. Hanssen

Lars E. Hanssen

Go váilevaš dearvvašvuodabálvalus vahágahtta boarrásiid ja divššohasaid

Stáhta dearvvašvuodageahčču meannuda jahkásaččat olu váiddaáššiid main divššohasat eai leat ožžon fuolalaš ja dohkálaš veahki, ja main dearvvašvuodabargiid láhtten divššohasa guovdu lea leamaš dohkkemeahttun. Dás čájehit muhtun dakkár áššiid boarrásiid ja divššohasaid birra geat dárbbasit divššu.

Divššohasain lea riekti vuostáiváldojuvvot ustitalšvuodain, ipmárdusain ja gudnejahttimiin go ožžot veahki dearvvašvuodabálvalusas. Dat lea mearriduvvon dearvvašvuodabargiidlága § 4:s, spesia listadeavvašvuodabálvaluslága § 2-2:s ja gielddearvvašvuodabálvaluslága § 6-3:s.

Dás vuolábealde leat ovdamearkkat mat čájehit ahte duohta máilmmis eai áittarduvvo divššohasat álo dohkálaš vuogi mielde go bohtet dearvvašvuodabálvalussii.

Stáhta dearvvašvuodabálvalus sáhtta iešgudet vuogi mielde reágeret dakkár doaimma dahje láhttema vuostá mii ii leat dohkálaš dahje sávahahtti. Doaimmaid guovdu sáhttit mii cuiget dearvvašvuodálágaid rihkkumiid. Jus dilálašvuohta ii divvojuvvo, de sáhttit gohččut divvut dan. Mii sáhttit várret dearvvašvuodabargiid ja jus dearvvašvuodabargit eai oro leame heivvolaččat dahje sin láhtten ii soaba dearvvašvuodabálvalusbargái, de sáhttit sis váldit doaibmalobi eret.

OVDAMEARKKAT ÁŠŠIIDE

Váilevaš čuovvoleapmi

Lei vuorraset nisu gii bodii buhcciidruktui maŋnelgo lei veallán buohcciviesus. Doppe lea ožžon dálkasa mii sáhtá addit alla varrasohkara. Varrasohkar galggai danne jámma mihtiduvvot, ja son galggai dárbbu mielde oažžut insuliinna.

Iešguđet bargit, sihke buohccidivššarat ja veahkkedivššarat, mihtidedje divššohasa varrasohkara oktiibuot ovcci háve. Mihtideamit čájehedje ahte divššohasa varrasohkar lassánii beaivvis beaivái. Earret ovtta háve, de eai čállojuvvon varrasohkarárvvut buohccidikšojournálii, dušše sierra báhpira nala. Árvvoštallamat divššohasa badjáneddji varrasohkkara hárrái eai čilgejuvvon journálas, ja dasa ii ge lean čállojuvvon ahte dálkkaš maid son oaččui sáhtii dagahit dakkár váikkuhusaid. Divššohasa badjáneddji varrasohkar ii ge raporte-ruvuvon doaktárii.

Divššohas hedjonii ahte hedjonii. Guhtta beaivve maŋnel go lei boahán buhcciidruktui, de eai ožžon bargit šat suinna oktavuoda. Varrasohkar mihtiduvvui. Árvu lei dalle dat bajemus maid mihtidanrusttet oba čájeha ge. Doavttir bodii ja attii insuliinna, muhto divššohasa varrasohkar ii jorggihan šat, ja veahá maŋnelaš jámii son.

Stáhta dearvvašvuodageahčču cuiggo-da ahte ii oktage guoskevaš bargiin lean reágeren dahje muitalan divššohasa badjáneddji varrasohkkara birra. Mii jáhkkit dát lea danne buhcciidruovttus ledje váilevaš rutiinnat. Mii álgaheimmet dárkkistanášši doaimma guovdu, muhto ii bargiid guovdu.

Maŋnelgo leimmet dutkan ášši, de gávnaheimmet ahte lassin váilevaš bearráigehčču ja reporteremii badjáneddji varrasohkkara birra, de lei maiddái váilevaš kárten ja dokumentašuvdna divššohasa dárbbuid hárrái go bodii dikšui, váilevaš čuovvoleapmi divššohasa biebmodárbbu birra, ja váilevaš journálačállin/dokumentašuvdna ja dikšu ja fuolla eallima loahpas.

Mii gávnaheimmet ahte buhcciidruovttu jodiheadjit eai lean ásan dárbbalaš kvalitehtastivrenvuogádagaid maiguin sihkkarastá dohkálaš dálkcodeami, divššu ja fuolahusa. Dat dagahii ahte divššohas ii ožžon dohkálaš dálkcodeami. Váilevaš

«Dát boasttuvuohta dagahii ahte divššohas oaččui garra psykofarmaka maid ii lean galgat oažžut, muhto iežas dálkasiid, earet eará váibmodálkasiiddis ii ožžon.»

stivren lea dohkálaš doaimma gáibadusa rihkkun, vrd gielddadearvvašvuodabálvaluslaga § 6-3.

Boasttudálkcodeapmi

Vuorraset divššohas oaččui ruovttubuhccidivššus veahki dálkkasgiedahallamii.

Gieldda vuohki lei ahte apotehka páhkke divššohasa dálkasiid smávva bussežiidda, nugohčoduvvon multidosat, maidda geavaheadji namma, dálkasa namma ja dálkkasmearri merkejuvvo. Multidosat bohtet apotehkas gieraldahkan, ja dasto juhkkaju-

vjit iešguđet divššohasa dosehttii. Muhto dán proseassas lotnahuvve dálkasat, ja eará divššohasa dálkasat biddjojedje dosehttii.

Divššohas oččui de golbma beaivve maŋŋalaga vearu dálkasiid doseahtas, oktiibuot čieža háve, golmma iešguđet ruovttudikšobargis.

Dađistaga buohccái divššohas. Buhccidivššár guhte bodii divššohasa ruktui njealját beaivve, imaštalai ahte sáhttet go leat ođđa dálkasat mat dagahedje su buohccin. Son dalle fuomášii ahte multidosas mii lei divššohasa doseahtas lei merkejuvvon eará divššohasa namain. Dálkkasdoseahta namma gal lei dattege riektasaddan. Divššohas lei ožžon boasttu dálkasa golbma beaivve ii ge oktage leat fuobmán boasttuvuoda. Ii oktage dan golmma olbmossat geat ledje addán dálkasiid, lean dárkkistan ahte multidosas namma lei rievttis divššohassii. Dát boasttuvuohta dagahii ahte divššohas oaččui garra psykofarmaka maid ii lean galgat oažžut, muhto iežas dálkasiid, earet eará váibmodálkasiiddis ii ožžon.

Lassin sidjiide geat adde divššohassii vearu dálkasiid, de ledje golbmo olbmo mielde juohkimis multidosaid doseahtaide dan beaivve go boasttuvuohta lea leamaš dahkon.

Dán boasttudálkkasteamis ledje náppo čieža olbmo fárus. Mii oaivvildeimmet ahte ledje olu boasttuvuodas dahkon, ja ahte gieldda kvalitehtasihkkarastivuogádat dálkkasgiedahallama dáfus lei váilevaš. Lei maiddái čielggas ahte mánga dearvvašvuodabargi ledje dahkan boasttuvuodaid.

Go leimmet dutkan ášši, de gávnaheimmet Stáhta dearvvašvuodageahčču váilevašvuodaid dán surggiin:

Dálkkasgiedahallama stivren

Mánga stivrendokumeantta dálkkasgiedahallama hárrái, ledje váilevaččat, moivas ja ollismeahttu-mat. Dasto váilo stivrendokumeanttat muhtun hearkkes surggiin gos lea stuora várra dahkat boasttuvuođaid, ovdamearkka dihte go multidosat juhkkuojuvvojit doseahtaide.

Dearvvašvuodabargiid gealbbu sihkkarastin

Gielddas lea vuogádat dasa movt oahpaha dálkkasgiedahallama. Buot guoskevaš dearvvašvuodabargit ledje ožžon dán oahpu earret ovttá sadjásaš bargi.

Gielddas eai lean rutiinnat movt dárkkistit ahte sadjásaš bargiin lea doarvái gealbu. Maiddái dábálaš bargiin lei váilevaš oahpaheapmi.

Dokumentašuvdnageaskku fuolaheapmi

Dát dāhpāhus lei váilevaččat dokumenterejuvvon divššohasjournálas ja eará boadusdokumeanttain. Sadjásaš bargit eai beasa oaidnit divššohasjournálaid, muhto fertejedje dieđuid čállit sierra sadjásašperbmii. Dán áššis ii gávndan giella pearpma šat mañjel.

Spiehkasgiedahallan

Dearvvašvuodabargit muitaledje ahte dálkkasgiedahallamis šadde dāvja boasttuvuođat, ja ahte sii ledje dán cuiggodan mángii. Stáhta dearvvašvuodageahčču dāhtui danne oaidnit mañemus jagi spiehkasdieduid dálkkasgiedahallama hárrái. Mii oaččuimet dieđu 80 spiehkasteami birra gielddas. Dát ledje ee ahte oktii dahje mángii eai lean divššohasat ožžon dálkasa, sii ledje vearu dálkkas-meari ožžon, vearu dálkasa dahje ahte dálkasat ledje lotnahuvvan, ja ahte dálkasat váilo. Doseahta dahje multidosat lotnahuvvan lei maiddái dāhpāhuvvan.

Spiehkasdiedihemiid ágga ii lean leamaš guorahallojuvvon, ii ge lean evttohuvvon doaibma movt eastadit dākkár spiehkasteamiid, dahje dan ahte lei go doaimmas sávvojuvvon váikkus. Spiehkasteamiid eai ge lean diedihuvvon bajit hoavddaide.

Mii eat ožžon makkárge prosedyraid dahje eará duodastusaid mat čājehedje movt jodiheaddjit vuogádatlaččat áigo gozihit ja sihkkarastit ahte ásahuvvon vuogit čuvvojuvvojedje ja ahte dat doibme nu movt lei vuordāmuššan. Mii aniimet danne vuodđun ahte dát váillui.

Stáhta dearvvašvuodageahčču árvoštallan

Stáhta dearvvašvuodageahčču gávna-hii ahte gieldda stivrenvuogádagas ruovttudikšobálvalusaid dāfus ledje stuora váilevašvuodát, ja ahte stivren-vuogádat ii leat heivvolaš jus galgá sihkkarastit dohkálaš dálkkasgiedahallama ruovttudivššus. Danne gávnaheimmet ahte gielddade arvvašvuodabálvaluslāga dohkālašvuodagāibādus lei rihkkujuvvon.

Mii gávnaheimmet ahte dat golbma dearvvašvuodabargi geat ledje addān vearu dálkasiid divššohassii, ledje láhtten dohkkeameahttumit, muhto sii

eai ožžon várrehusa danne go boast-
tuvuohta lei mealgadii šaddan gieldda
váilevaš stivrevuogádaga geažil.

Bággofárren

Gielda lei mearridan bissehit
ruovttudearvvašvuodaveahki deme-
anta divššohassii su iežas ásodagas,
ja baicca fállat sutnje sullasaš
bálvalusa demeanta ássanovttastusas.

Divššohasa lagamuččat váide
mearrádusa fylkka
dearvvašvuodagehččui, mii nannii
gieldda mearrádusa. Váidda ággan
lei ahte ii lean dohkálaš fárrehit
divššohasa, ja ahte buoremus lei
oažžut ruovttubálvalusa iežas
ásodagas. Divššohas ásai lagasolb-
muiguin ovttas geat veahkehede su
daid diimmuid go ii ožžon
veahki gielddas.

Lagamuččat ákkastalle
iežaset váidaga erenoamážit
dainna ahte divššohas ii
gierdda beare olu olgguldas
vuorjama, ja danne gul ii
sáhte ovttas ássat
earáiguin ássanovttas-
tusas. Sii ledje
geahččalan sullasaš
fálaldaga oktii ovdal
muhto dat ii mene-
stuvvan. Maiddái
divššohasa fástadoavt-
tir doarjjui
lagamuččaid oainnu.
Áššis lei áššedovdi
buktán iežas oainnu, ja
dat oaivvildii goappaš
fálaldagaid dohkálažžan.

Stáhta dearvvašvuodageahčču lea
bajemus váldi ja rievdadii danne
váiddaásahusa mearrádusa. Gieldda
fálaldaga dohkálašvuota ii
árvoštallojuvvon dás, muhto mearrá-
dus duššin dahkkui dannego gielda ii
ge váiddaásahus lean goabbáge
árvoštallan lei go lohpi gáibidit
divššohasa fárrehuvvot.

Gielda ja fylkka

Dearvvašvuodageahčču eaba lean
guorahallan lei go divššohasas mi-
ehtan-gealbu. Vaikko leage nu ahte
divššohasas ii leat miehtangealbu, de
ferte gielda dakkár dilis mas
divššohasas lea riekti
dearvvašvuodabálvalusaide, muhto ii
dáhto dan veahki maid gielda fállá,
árvoštallat galgá go fállat
divššohassii eará falaldaga, dahje lea
go gielddas láhkavuoddu gáibidit ahte
divššohas fárre jus galgá oažžut
dearvvašvuodaveahki.

Divššohasvuogiatvuodáláhka § 4A-4
nubbe lađas rahpá vejolašvuoda dasa
ahte divššohasat geain ii leat miehtan-
gealbu sáhttet sisačáliahuvvot dahje
doalahuvvot dearvvašvuodaásahusas
jus dat leaš dárbblaššas amas sáhttit
čadáhut dearvvašvuodaveahki. Ássan-
ovttastus, fuolahusásodagat ja
dakkáraččat eai gula dattege
dearvvašvuodaásahusdoahpaga
vuollái. Danne ii leat mearrádus
dearvvašvuodabálvalusaid hárrái mat
eaktudit fárrema ássanovttastussii
divššohasa dáhtu vuostá, dohkálaš
mearrádus.

Seksualiserejuvvon veahkaválddálášvuota

Veahkkedivššár guhte barggai buhcci-
id-ruovttus čájehii seksuála
veahkaválddálášvuoda guđa
divššohasa vuostá. Divššohasat ja
bargoskihpárat čilgejedje movt
veahkkedivššár humai divššohasaide
dakkár vuogi mielde maid sii atne

dohkkemeahttumin. Okta divššohas čilgii ahte veahkkedivššár lei su vuolibuid bassan seksuála vuogi mielde, ja nubbi mitalii veahkaválddálašvuodas go divššár lei su vuolibuid bassan.

Veahkkedivššár šiitá iežas dahkan daid daguid maid divššohasat ja buhcciidruovttu jodiheaddjit leat mitalan. Son čuoččuha iežas bargan iežas barggu, ja veahkehan divššohasaid basadit. Stáhta dearvvašvuodageahčču luohtta divššohasaid čilgehusaide.

Stáhta dearvvašvuodageahčču cuige iežas mearrádusas ahte dearvvašvuodabargit fertejit leat nu erenoamáš várrogasat ja profešunálat dain dilálašvuodain go veahkehit divššohasaid intimabasadeamiin. Dakkár dilálašvuodain sáhtta leat

stuora várra ahte muhtun dovda iežas leat rihkkojuvvon. Mii cuiget maiddái ahte lea veahkkedivššára vuodđogealbbus dat ahte veahkehit divššohasaid basadit, gárvodit ja nuoladit, ja hivssegastit, ja ahte dat galgá dahkkot áibbas gudnejahtti vuogi mielde. Gudnejahttit ja doahttalit juohke olbmo, ja čájehit várrogasvuoda ja fuola divššohassii, lea vuodlaš áššin buot dearvvašvuodabargiide.

«Seamma buhccidivššár lei muhtun eará divššohasa bággen borrat vaikko divššohas ii lean šat háliidan eambo. Divššohasas lei dievva njálbmi, muhto buhccidivššár goitge bággi bastte su njálbmái.»

Veahkkedivššár ii adnon dohkálažžan bargat veahkkedikšobarguid dohkálaš vuogi mielde. Mii oaivvildeimmet ahte veahkkedivššára dagut čájehedje sus roavva váilevaš fágalaš máhtu, ja veahkkedivššára dagut divššohasaid guovdu ferte navdojuvvot dohkkkemeahttunis doaibman. Dasa lassin árvvoštalaime mii ahte dat dagut leat meanut mat eai soaba

veahkkedivššárfitnu čadaheapmái. Danne váldui su doaibmalohpi ruovttoluotta.

Veahkaválddálašvuodha – bággen ja garragiedat giedahallan

Okta buhccidivššár guhte barggai muhtun buhcciidruovttus doarrái muhtun divššohasain. Buhccidivššár čilgii ahte son áiggui mihtidit divššohasa varrasohkkara, ja ahte divššohas ii miediinan. Buhccidivššár čilge ahte son dalle suhtái ja geahččalii veagal doallat divššohasa, go divššohas su čorbmadii čovjái. Soai oalát doarráiga. Buhccidivššár dáhtui veahkkebargi veahkehit, ja válddii bákkui divššohasas varraisaksa. Bođii maid ovdan ahte seamma buhccidivššár lei ovdal bákkui čuggen nálu eará divššohassii.

Divššohas geas varraisakus váldui, čilgii ahte son anii buhccidivššára beare garasin, ja son balai sus ii ge livčče dáhtton su dálkkodit iežas.

Seamma buhccidivššár lei muhtun eará divššohasa bággen borrat vaikko divššohas ii lean šat háliidan eambo. Divššohasas lei dievva njálbmi, muhto buhccidivššár goitge bággi bastte su njálbmái. Divššohas ii nagodan šat njiellat ja sus golggai gáibbe mielde borramus. Buhccidivššár de suhtai ja čearggi, ja muhtun oinnii maiddái ahte son cívccui divššohasa.

Stáhta dearvvašvuodageahčču cealká ahte buhccidivššárat galget meannudit profešunáladit, eai ge sii galgga nu duskkástuvvat mainnage ahte eai šat jurddaš ja láhtte rašunáladit, vaikko divššohas sáhtta neaktit hástaleaddjin dahje ahte sus ii leat dáhttu ovtasbar-

gat. Dasto cuigiimet man deatalaš lea ahte dearvvašvuodabargit vižžet veahki dakkár diliin ja geahččalit motiveret, humahit ja soabadallat. Dát buohccidivššár dáhtui veahki easkka maŋŋelgo lei časkan divššohasa, ja dain eará dilálašvuodain ii oba dáhhton ge veahki.

Buohccidivššára bággen ja veahkaválddálašvuohta dán dilálašvuodain lea čilga rihkkun divššohasa rievttis oažžut dohkálaš ja fuolalaš veahki. Go árvvoštallamet dan ahte buohccidivššár bággi divššohasa borrat, de deattuheimmet maiddái ahte buohccidivššár ii čájehan návcca dovdat olmmošlašvuođa ja návcca govvidit movt divššohas dovda dakkár dilis. Buohccidivššár baicca deattuhii iežas dárbbu čadahit barggus iežas vugiin ja leahtuin.

Stáhta dearvvašvuodageahčču gávnahii ahte buohccidivššár ii lean dohkálaš čadahit buohccidikšodoaimmas dohkálaš vugiin, dohkkemeahttnis doaimma ja roavva váilevaš fágalaš máhtu geažil. Buohccidivššár massii iežas doaibmalobi.

Veahkaválddálašvuohta – garragiedat giedahallan

Lei veahkkedivššár guhte veahkaválddálaččat meannudii golmma divššohasa vuostá muhtun suodjaluvvon buhcciidruoktoossodagas. Veahkkedivššár lei čiekčan ovttá, ja nuppi guokte divššohasa lei son časkan ámadadjui. Dasa lassin lei veahkkedivššár gullon čeargume ja earát ledje mángii oaidnán su garra giedaiguin meannudeame divššohasaid.

Veahkkedivššár muitalii ahte son dán áiggis lei sakka váiban, ahte son ii nagodan lotkkodit ja ahte son dovdduid vuodul láhttii.

Stáhta dearvvašvuodageahčču cealká iežas árvvoštallamis ahte veahkkedivššáriid váldobargun lea háhkat birrasa mas fágalašvuohta, oadjebasvuohta ja luohttamuš lea guovddáži. Veahkkedivššarat dustejit dávjá dilálašvuodaid mat leat moalkát ja váddásat, ja mat sáhttet leat várálaččat sihke fysalaččat ja psyhkalaččat. Dalle eaktuduvvo ahte veahkkedivššár čoavdá dakkár dilálašvuođa profeshunáladit.

Dearvvašvuodabargi ferte earet eará máhttit sirret iežas dovdduid ja reáksuvnnaid, ja sus ferte leat dan mađi kontrolla ja dubmennákca ahte ii bargga maide dovdduid vuodul. Stáhta dearvvašvuodageahčču atná dán olmmošlaš láhttema vuđolaš norbman go deaivvada buhcciiguin dahje singuin geat dárbbasit divššu. Go bargá dovdduid vuodul nu movt dát veahkkedivššár dagai, de lea dat duodalaš rihkkun das mii veahkkedivššáris ja eará dearvvašvuodabargiin vurdojuvvo.

Stáhta dearvvašvuodageahčču gávnahii ahte veahkkedivššár daguinisguin lei čájehan mearkkašahtti váilevaš árvvoštallannávcca, váilevaš návcca iežas muddet ja váilevaš impulsahálddašemi. Mii gávnnaheimmet ahte veahkkedivššár lei dahkan dohkkemeahttnis dagu ja čájehan meanuid mat eai soaba veahkkodikšunfitnui. Veahkkedivššár massii iežas doaibmalobi.

Mánáidsuodjalus ođđa dárkkistanbargun

Jagi 2010 rájes lea Stáhta dearvvašvuodageahčus bajemus fágalaš ovddasvástádus dárkkistit mánáidsuodjalusbálvalusaid mánáidsuodjalusbálvaluslága § 2-3 olis. Dát lei ovdal Mánáid-, dás-seárvo- ja searvadahttindepartementta ovddasvástádus. Dán nuppastuhttima ulbmilin lea sihkkarastit ollislaš ja ovttalágán dárkkisteami dearvvašvuoda-, sosiála- ja mánáidsuodjalusbálvalusas, ja nannet mánáidsuodjalussu-orggi dárkkistangealbba.

FFylkkamánnis lea juo mearkkašahtti vásáhus mánáidsuodjalusdárkkistemiin. Stáhta dearvvašvuodageahčču lea guorahallan 88 raportta fylkkamánniid vuogádatrevišuvnnain mánáidsuodjalusásahusaid hárrái 2009:s. Mii oaidnit ahte fylkkamánniin leat leamaš iešguđet fáttát dain dárkkistemiin.

Badjel bealli iskojuvvon ášahusain rihkui lága dahje njuolggadusaid ja / dahje dárbbášedje buoriduvvot. Erenoamáš olu láhkarihkumat ledje mánáid ja nuoraid peršovnnalaš integritehtii čadnon. Ledje maiddái láhkarihkumat das movt ášahusat fuolahedje jávohisvuodageaskku, movt eastadedje veahkaválddalašvuoda daid vuostá geat doppe ássat, ledje go bággemat ja movt fuolahit dárbbášlaš medisiinnalaš dálkkodeami.

2011 dárkkisteami fáddán leat mii válljen movt gielddalaš mánáidsuodjalus guorahallá ja evaluere veahkedoaimmaid mánáide geat ássat ruovttus. Movt gielddat sihkkarastet mánáid rievtti mielvái kkuheapmái ja diehtajuohkimii, ja sin riekti vuhtiiváldojuvvot galgá maiddái guorahallojuvot.

Lea dál juo čielggas ahte dárbbášuvvo ovttalágán dárkkisteapmi sávakeahtes dáhpháhusain ja diliin gielddaid mánáidsuodjalusbálvalusas ja ášahusain maid mánáidsuodjalusláhka regulere. Stáhta dearvvašvuodageahčču lea danne ovttaš fylkkamánniiguin ráhkadeame bagadusa dása. Bagadusa vuodđun leat dat váldoprinsihpat mat leat juohke dárkkisteamis guovddázis: Movt guorahallat, árvvoštallat, reágeret doarvái garrasit, ja gozihit ahte praksis rievdaduvvo nu ahte čuovvu lága. Bagadus čilge maiddái gielddaid ja mánáidsuodjalusásahusaid ovddasvástádusa háhkát dohkálaš sivrenvuogádagaid, ja ahte dát čuvvojuvvojit.

Láhkaásahus mánáidsuodjalusásahusaid mánáid fuolahusa ja dálkkodeami dárkkisteami hárrái, cealká ahte dárkkistettiin galgá váldit oktavuoda juohke mánáin dárkkistangalledeami oktavuodas. Mii oaidnit ahte fylkkamánnt čovdet dán iešguđetládje. Stáhta dearvvašvuodageahčču dáhhtu ahte buot mánát ja nuorat galget

oažžut vejolašvuoda ságastit geahčoeiseválddiin, ja ráhkada ovttaš fylkkamánniiguin bagadusa dása movt dáid ságastallamiid galgá čadahit.

Fylkkamánni árvalus láhkarievdadeapmái

Buskerud fylkkamánni lea čilgen ovtta ášši Stáhta dearvvašvuodagehčču. Fylkkamánni oaivvildii ahte eahpečielga láhkaipmárdus dagahii ovddasvástádushilguma go lei mánnábearaš mii fárri ovtta gielddas nubbái. Evttohus váldit badjelajas mánáid fuolaheami lei sáddejuvvon fylkkalávdegoddái, muhto gielda gesii ášši ruovttoluotta go bearaš fárrii, vaikko mánáid diliin ii lean rievdan. Sihkkarastin dihte mánáide rievttis veahki, válljii Fylkkamánni ieš ovddidit ášši fylkkalávdegoddái dannego eretfárren-gielda ja gielda gosa bearaš fárrii eaba soahpan das ahte geas lei ovddasvástádus. Fylkkamánni oaivvilda ahte lea dárba rievdadit lága vai eastada ahte soahpameahtunvuotta ovddasvástádusa hárrái dagaha ahte mánát geat leat váttis eallindilálašvuodas, eai oaččo ássi meannuduvvot dannego bearaš fárre eret mánáidsuodjalusas. Fylkkamánni lea danne evttohan láhkarievdadusa mii dál meannuduvvo departementtas.

Stáhta dearvvašvuodageahčču atná positiivan ahte fylkkamánneámmát ieš árvala láhkarievdadusaid dakkár surggiin mas fuomášit váilevaš njuolggadusaid.

Go čielggada ovddasvástádusa gielddaid čuovvolemis mánáidsuodjalusáššiin, de sihkkarastá buoret suodjalusa mánáide dain bearrašiin mat färrejit eará gildii.

Riikkaviidosas dárkkisteapmi 2011

Dárkkisteapmi galgá veahkkin sihkkarastit oadjebas bálvalusaid go das čielggadit čuvvojuvvojit go njuolggadusat. Lea mealgadii Fylkkamánni ja fylkka Dearvvašvuodageahču (ovttas dahje goabbat sajis) geat čadaheaba plánejuvvon dárkkisteami mánáid-suodjalusa, sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid várás Dárkkisteamit dahkkojit oktasá málle mielde vai sihkkarastit ahte fáttát ja čadaheamit leat seammalágánat, ja vai gávdnosat árvvoštallojuvvojit seammaládje.

Dearvvašvuodageahču plána 2011 dárkkisteami oktavuodas lea mánáid-suodjalus, NAV sosiála bálvalusat, gielddalaš sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat ja spesialista dearvvašvuodabálvalus.

Mánáid-suodjalus

2011 riikkaviidosas dárkkisteami fáddán lea movt gielddaid mánáid-suodjalusbálvalus bargá veahkkedoaimmaiguin daid mánáid várás geat ássat ruovttus. Fylkkamánni galgá iskat sihkkarastet go gielddat ahte veahkkedoaimmaid guorahallan ja evalueren dahkko nu ahte mánát ja nuorat ožžot dárbbaslaš veahki ja fuolahusa áiggil. Seammás galgá iskojuvvot sihkkarastojuvvo go mánáid mielváikkuhanriekti, namalassii ožžot go sii dieduid ja besset go buktit cealkámuša.

NAV sosiála bálvalusat

Fylkkamánni galgá 2011:s joatkit 2010 riikkaviidosas dárkkistemiin bargo- ja čálgohálddašemi sosiála bálvalusaid hárrái. Dárkkisteami bokte iskat sihkkarastá go gielda ahte ohcci riekti ekonomaláš doarjagii áittarduvvo, ja dahkkojit go ohcamušmeannudeamis individuála árvvoštallamat.

Dasa lassin galgá 2011:s čadahuvvot riikkaviidosas dárkkisteapmi gos guorahallat gielddaid kvalifiserenprogramma geavaheami.

Bákkolaš dearvvašvuodaveahkki gielddaid dearvvašvuodabálvalusas Fylkkaid dearvvašvuodageahčut galget 2011:s dárkkistit bákkolaš dearvvašvuodaveahki gielddaid dearvvašvuodabálvalusas divššohasvuoigatvuođalága kapihtal 4 A vuodul.

Dán mearrádusa ulbmil lea sihkkarastit dárbbaslaš dearvvašvuodaveahki vai eastada dearvvašvuodavahága daid divššohasaid dáfus geain ii leat miehtangealbu ja geat vuosttaldit dearvvašvuodaveahki, ja eastadan ja unnidan dihte bákkuheami. Leat garra eavttut das ahte addit dearvvašvuodaveahki divššohassii guhte guhte vuosttalda veahki.

Dárkkisteapmi galgá iskat čuvvot go gielddat lágaid gáibádusa ahte árvvoštallat divššohasa miehtangealbbu, jus leat geahččalan hukset luohtámuša ovdal go bákkolaš dearvvašvuodaveahkki addo, jus dárbbaslaš dearvvašvuodafágalaš árvvoštallamat leat dahkkon, leat go dahkkon mearrádusat goas bákkolaš dearvvašvuodaveahkki galgá addot, ja ahte árvvoštallojuvvo go bákkolaš dearvvašvuodaveahkki geažos áiggi.

Gieldda dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat boarrásiidda

Oassin Stáhta dearvvašvuodageahču 4-jagi ángiruššamis boaresolbmuid bálvalusaid dárkkisteami dáfus, čadahuvvojedje 2010:s olu dárkkistan-doaimmat gielddain. Dát jotkojuvvojit 2011:s.

Dárkkistanfáttát leat movt ruovttusássi boarrásat geain lea demeansa guorahallojuvvojit ja čuovvoluvvojit gieldda dikšo- ja fuolahusbálvalusas ja fástadoaktára bealis, ja movt sii ovttasbargat, čuovvolit ja sihkkarastet boarrásiidda dohkálaš dálkkasgiedahallama ja dohkálaš borramušdili. Eará fáttát lea gielddaid veajuiduhtinfálaldat boarrásiidda, dálkkasgiedahallan ja helpenfálaldaga juolludeapmi geahnohis boarrásiidda.

Spesialistadearvvašvuodabálvalusat boarrásiidda

2011:s galgá Dearvvašvuodageahču dárkkisteamis boarrásiid bálvalusain, maiddá spesialistadearvvašvuodabálvalus leat fárus. Dalle galgat guorahallat sihkkarastet go dearvvašvuodadoaimmahagat vuogádatlaš stivrejumi bokte dohkálaš dálkkodeami boarrásiidda geat leat gillán vuoingášdohppehallama dahje leat doadján čoarbealdávttiid.

Leat válljen surggiid gos lea erenoamáš várra váilevašvuodaid deaivat, ja mat addet stuora negatiiva váikkuhusaid iešguđet divššohassii. Vuoingášdohppehallama dálkkodeami dárkkisteamis áigut deattuhit observašuvnna, čielggadeami ja dálkkodeami vuottaš 24 diimmu maŋjelgo sisačálihuvo buohccivissui, árra veajuiduhtima, ja váttuid ja odđa vuoingášdohppehallamiid eastadeami.

Čoarbealdávttiid doadjima dálkkodandárkkisteamis iskat vuordináiggiid dan rájes go sisačálihuvo dasságo čuohtaduvvo, dálkkasgeavaheami, movt dálkkoda jus orru seahkideame, ja borramušstáhtusa.

Gielddat rihkkot lága ekonomalaš doarjjaáššiin

«Olu gielddat eai sihkkarastte ahte jearaldagat ekonomalaš doarjaga birra, giedahallojuvvojit lánka- ja lánkaásahusgáibádusaid mielde. Earet eará oaidnit ahte gielda ii sihkkarastte ahte peršovnnalaš dilit eai boade olggos earáide geat leat seamma lanjasa go dát jearaldagat meannuduvvojit.»

Riikkaviidosaš dárkkisteapmi gielddaid ovddasvástádusas NAVa sosiála bálvalusaid dáfus, čájeha heajos bohtosiid. Fylkkamánnit gávdnet lánkarihkumiid goasii buot gielddain mat leat iskojuvvon. Dat gávdnet váilevaš dahje dohkkeameahtumis stivrema mii dagaha dahje sáhtttá dagahit ahte ekonomalaš doarjjaohcamat eai meannuduvvo lánka- ja lánkaásahusgáibádusaid mielde.

Fylkkamánnit leat iskan ja árvvoštallan sihkkarastá go gielda stivremiinnis (siskkáldas bearráigeahčuinis) ahte ekonomalaš doarjjaohcamat meannuduvvojit gustojeaddji lánka- ja njuolggadusgáibádusaid mielde.

Vuodđun čájehit tendanssain oppalaš gova, leat dat 47 dárkkistanraportta mat ledje gárvás juovlamánu 2010:s. Dárkkisteapmi lea náppo dahkkon sullii 10 proseantta buot riikka NAV-kantuvrrain. Fylkkamánnit leat válljen dárkkistangielddaid iežaset dieđuid vuodul iešguđet gieldda dáfus, oallugat dán gielddain leat dakkárat gos navdojuvvojit leat stuora várat ahte leat váilevaš bálvalusaid. Dat tendanssa mat dás ovdanbuktojuvvojit eai atte ollislaš gova gielddalaš sosiála bálvalusa meannudeamis go lea sánka ekonomalaš doarjjaohcamiin.

Olbmot geat bohtet NAV:ii oažžut árvvoštallot iežaset vuoigatvuoda ekonomalaš doarjagii, leat dávja erenoamáš váttis eallindilálašvuodas. Lea áibbas mearrideaddjin ahte gielda, NAV-kantuvrra bokte sihkkarastá dohkálaš meannudeami go giedahallet oktavuodaid dahje meannudit ekonomalaš doarjjaohcamiid.

Dárkkisteami vuodđun lea lánka sosiála bálvalusaid birra bargo- ja čálgohálddašeamis, erenoamážit

mearrádusat eallinbirgejumidoarjaga birra (§18), doarjja erenoamáš oktavuodain (§ 19), ja lága gáibádus áššemeannudeami ja siskkáldas dárkkisteami hárrái. Manŋelgo riskka- ja hearkivuodaárvvoštallamat ledje dahkkon, de mearriduvvui dárkkisteapmi čuovvovaš surggiin:

- sihkkarastá go gielda ahte ekonomalaš doarjjaáššiit meannuduvvojit lánka- ja lánkaásahusgáibádusaid mielde
- sihkkarastá go gielda ahte dieđut kártejuvvojit/vižžojuvvojit lánka- ja lánkaásahusgáibádusaid mielde
- sihkkarastá go gielda ahte dahkkojit árvvoštallamat ja mearrádusat ekonomalaš doarjaga hárrái lánka- ja lánkaásahusgáibádusaid mielde, erenoamážit deattuhit go individuála árvvoštallama go doarjja galgá juolluduvvot, man olu ja makkár hámis.

Buot dán golmma dárkkistansuorggis ledje lánkarihkumat. Eanemus lánkarihkumat ledje kártema, árvvoštallama ja mearrádusaid dáfus.

- Olu gielddat eai sihkkarastte ahte jearaldagat ekonomalaš doarjaga birra, giedahallojuvvojit lánka- ja lánkaásahusgáibádusaid mielde. Earet eará oaidnit ahte gielda ii sihkkarastte ahte peršovnnalaš dilit eai boade olggos earáide geat leat seamma lanjasa go dát jearaldagat meannuduvvojit. NAV-kantuvrrat leat dávja rabasa lanjaid, ja olu gielddain váilot rutiinnat dasa movt sihkkarit sáhtttá addit peršovnnalaš dieđuid diehtevassii. Sierra ságastallanlanjasa gávdnojit, muhto dat leat unnán anus. Olu geavaheaddjit sáhttet danne gártat dakkár dillái ahte earát gullet maid sii muitalit, ja ahte ráđit ja bagadeapmi ráddjejuvvo dahje addo rahpasit vaikko ii galggaše. Dáid váttisvuodaid eai leat gielddalaš jodiheaddjit nu sakka deattuhan.

«Jodiheaddjit hárve
 jearahallet
 boasttuvuoðaid birra,
 ja gieldda njunušgoddi ii
 báljo goassege
 jearahala.»

- Rapporttat čájehit ahte 30 proseantta iskojuvvon gielddain eai sihkkarastte ahte doarvái dieðut bohtet ovdan kárteðettiin ášši. Gielddat deattuhit dávjá dušše duoðášuvvon ekonomiijadiðeuid. Eará dieðut, dego dearvvašvuohta, sosiála dilli, bearašdilli, eará sisabohtovejolašvuoðat dahje eará dilit mat mitalit juoidá geavaheaddji erenoamaš dilis, sáhttet leat guorahallanveara. Hui unnán gielddat sihkkarastet doarvái buori geavaheaddjeváikkuheami kártema oktavuoðas.
- Badjel bealli gielddain eai sihkkarastte ahte individuáladit árvvoštallojuvvo leat go vuodðoeavttut oažžut doarjaga devdojuvvon, dahje ieš doarjjasturrodat. Olu báikkiin addet dábálaš norbmalogu doarjjan ii ge dat árvvoštallojuvvo individuáladit. Dárkkisteamit čájehit ahte gielddat eai ge sihkkarastte ahte doarjjahápmi árvvoštallojuvvo individuáladit. Maiddái dáid dáfus orro čájuhuvvome ahte lea unnán ovttasbargu geavaheddiiguin.
- Deatalaš stivrenkáibádus lea ahte giella galgá fuolahit ahte sii geat barget ekonomalaš doarjjaohcamii guin galget leat doarvái gelbbolaččat. Ferte leat láhkagáibádus mii mearrida makkár gealbu bargiin galgá leat. Váilevaš ja eahpeplánejuvvon oahpaheapmi namuhuvvo bealis raporttain, ja dat navdojuvvo dávjá leat stuorámuš stivrenváilevašvuohtan.
- Badjel bealli gielddain čájehit váilevaš rutiinnaid ja vugiid mat sáhtáše veahkehit giedahallat jearaldagaid ja meannudit ohcamiid ekonomalaš doarjaga hárrái ja ahte dat dahkko dálá njuolggadusaid mielde.

- Ovddasvástáduš- ja eiseváldeohta vuohta mii lea bálvalussii čadnon orru dávjá leame eahpečielggas ja eahpesealvvis sihke gildii ja siskkáldasat NAV-kantuvrras,

Dárkkisteamit čájehit ahte olu gield-
 dain eai dieðe riskkasurggiid go
 meannudit ekonomalaš doarjjaohca-
 miid ja –jearaldagaid. Jodiheaddjit
 hárve jearahallet boasttuvuoðaid birra,
 ja gieldda njunušgoddi ii báljo
 goassege jearahala. Eanaš gielddain
 váilot rutiinnat dáidda áššiide. Ja daid
 háviid go boasttuvuoðat dieðihuvvoj-
 it gieldda njunnožiidda, de lea dávjá nu
 ahte dat eai čuovvoluvo, ja dalle eai
 adnon veahkkin gieldda
 buoridanbargguin.

Riikkaviidosas dárkkisteamii mañnel,
 leat olu gielddat dál bargagohtán
 stivrendoaimmaid háhkamiin ja
 buoridemiin, vai čujuhuvvon
 láhkarihkumat sáhttet divvojuvvot.
 Dárkkisteamii loahpahuvvo easka de
 go cuigejuvvon láhkarihkumat leat
 divvojuvvon.

Gieldda bálvalusat **návccahis boarrásiidda** – doarvái oadjebasat?

Min mánggajagi ángiruššamis vuorasolbmuid dili dárkkistemiin, čadaheimmet 2010:s dárkkisteami gielddaid dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas. Mii dagaimet dárkkisteami buhcciidruovttuin ja ruovttubálvalusas, fástadoaktáriin ja gielddaid áššemeannudemiin. Olu iešguđetlágán dárkkistanmállet leat leamaš adnon. Oktiibuot leat 246 dárkkisteami dahkkon 182 gielddas. Dás čájehit muhtun osiid das maid leat gávdnan dárkkisteami oktavuodas. Gielddaid dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat boarrásiidda dárkkistuvvo maidái 2011:s.

Diedikeahces dárkkisteapmi – vuohki beassat oaidnit beaivválaš duohtavuoda?

Demeansa falleha oallugiid ja dat lassána agi mielde, 80-84 jahkásaččaid gaskkas leat 17 proseantta demeanttat, ja dat lohku lassána 41 prosentii go leat badjel 90 jagi, čájehit Dearvvašvuodadirektoráhta logut. Dávda váikkuha sakka buohcci bearrašii ja fierpmádahkii maidái.

2010:s čadahuvvui dárkkisteapmi 43 gielddas, ja dárkkisteamis guorahal- lojuvvoje gielddaid doaimmat movt identifiseret, čielggadit ja čuoovvot ruovttusássi boarrásiid geain lea demeansadávda, ja dalle maidái fástadoaktáriid doaimma. Láhkarihk- kumat gávnojedje 28 gielddas.

Olu gielddain váilo vuđolaš ja dagalduvvan vuogit identifiseret divššohasaid geain lea demeansa, ja geat galggaše oazžut dárbbaslaš doavttirveahki guorahallat demeanssa. Seammaládje lei das movt gielddat fuomášit divššohasaid dárbbuid jus dat leat rievdan. Ovttasbargu

fástadoaktáriiguin ii ge lean álo čielggas. Ja go ii leat

oktasas ipmárdus das movt bargguid galgá bargat, de šaddá ovttas- kas bargi mearridit movt son bargá. Dakkár geavat lea beare sáhtedohko, ja várre boasttuvuodaide stuorru. Dat sáhtta dagahit ahte olbmot geain lea deme- ansa eai fuomášuvvo eai ge oaččo dan guorahal-

lama maid galget, ja dalle eai oaččo dan veahki maid dárbbasit. Demeanta olbmui guhte ii sáhte ieš čilget iežas dárbbuid dahje iežas dávdda, sáhtta dát buktit vuđolaš váikkuhusaid.

Olbmot geat leat demeanttat leat erenoamáš sorjavaččat bistilis ja einnostahtti bálvalusfálaldagas.

Jus bargit ovtto lotnahuvvet, ja bohtet iešguđet áiggiide ja láhttejit iešguđetládje, de dat sáhtta vel eambbo moivváskahttit. Dárkki-steap- mi čájeha ahte muhtun divššohasain ledje leamaš 26 iešguđet bálvalusbargi ovttá mánus. Dearvvašvuodageahčču vuordá ahte gieldda álggaha doaimmaid ja ortnegiid mat devdet daid erenoamáš dárbbuid mat demeanta olbmui leat. Jodiheaddjit fertejit ovdamearkka dihte árvvoštallat organisatoralaš doaimmaid mat ráddje- jit galle dearvvašvuodabargi ain leat geat addet veahki. Dasto galgá buorre raporteren- ja doumentašuvdnageavat sihkkarastit ahte mielbargit álo dihtet makkár veahki guhtege divššohas

«Jus bargit ovtto lotna- huvvet, ja bohtet iešguđet áiggiide ja láht- tejit iešguđetládje, de dat sáhtta vel eambbo moiv- váskahttit. Dárkkisteap- mi čájeha ahte muhtun divššohasain ledje leamaš 26 iešguđet bál- valusbargi ovttá mánus.»

dárbbas, ja maid eará bargoskihpárat leat dahkan, plánen ja áican.

Máhttu demeansadávddain lea deatalaš vai nagoda fállat dohkálaš bálvalusaid olbmuide geain lea dat siva. Olu gielddain váilot gealboplánat, olu báikkiin lei siskkáldasoahpahus sáhtedohko ja váilevaš. Váilevaš gealbu sáhtta dagahit ahte olbmot geain lea demeansa eai identifisere-

juvvo, ja jus dárbbut rivdet de ii dat fuomášuvvo, ja beaivválaš bálvalusas ii leat dalle doarvái buorre kvalitehta.

Gieldda jodiheddjiin lea ovddasvástáduš plánet, organiseret ja stivret bálvaluslágideami. Dárkkisteapmi čájeha ahte jodihangoddi ii álo ollásit deavdde dán ovddasvástádusa. Olu gielddain ii leat bálvalussuorggis dahkkon riskkaárvoštallan, ja vejolašvuohta váldit oahpu boasttuvuođain ii adno systemáhtalaš buoridanbarggus.

Dárkkisteapmi dálkkasgiedahallamis ruovttusássi boarrásiid dáfus

Bistevaš buozalmasaid ja eará váttuid dihte atnet olu boarrásat olu dálkasiid. Bealli buohkain geat leat badjel 70 jagi, ožžot jahkásaččat reseapta unnimusat viđa iešguđet dálkasii, ja juohke viđa ožžu reseapta eambo go logi iešguđetlágán dálkasii, Reseaptaregistara dieđuid mielde. Várre ožžut liigeváikkuhusaid ja eará dálkkasváltuid lassána go váldá olu iešguđetlágán dálkasiid oktanis. Alla ahki dagaha iešladdis juo ahte lea hearki boasttu dálkasiidda. Dálkasiid

váldit riektá sáhtá maidái leat hástalussan, ja olu ruovttusássi boarrásat dárbbasit veahki ruovttubuoheccidivššáriin giedahallat dálkasiid.

2010:s dáhtuimet 60 gieldda ieža árvoštallat devdet go sin dálkkasgiedahallanortnegat njuolggadusaid váldogáibádusaid. Guokte goalmádasa gielddain gávdne váilevašvuođaid. 12 eará gielddas čadahuvvui dárkkisteapmi ruovttudikšobálvalusain boarrásiidda geat ožžo veahki dálkkasgiedahallamii. 9 gielddas čájuhuvvojedje spiehkasteapmi lágaidda gáibádusain.

Ovdamearkkat das maid dán guovtti dárkkisteapmi gávnnaimet:

- Lei eahpečielggas geas lei váldoovddasvástádus dálkkasgiedahallamis. Jodiheddjiin geain lei váldoovddasvástádus váillui dárbbaslaš dálkkasgealbu ja fágalaš ráđdeaddi ii lean nammaduvvon.
- Eai buot bargiin geat oassálaste dálkkasgiedahallamis lean dárbbaslaš fágalaš máhtut, jodiheaddjit eai árvoštallan gealbbu individuáladi, eai ge čadahan oahpahušplánaidda nu movt lei eaktuduvvon. Sadjásaččaid ja eará umáhtuid oahpaheapmi maid váillui.
- Mii gávnnaimet váilevaš journálačállima ee. sivaid, guoskevaš dálkasiid ja fástadoaktára

ovttasdoaimma hárrái.

- Mii gávnnaimet váilevaš bargovugiid, rutiinnaid mat eai lean ođastuvvon gustovaš njuolggadusaid ektui. Prosedyrat eai guorahallajuvvon jámma nu ahte livččii fuomášan dárbbu maidege rievdadit.
- Gieldda ii fuolahat dieđuid das ahte makkár riskkat ja várat dálkkasgiedahallamis leat. Lei váilevašvaš oahpaheapmi das ahte dieđihit spiehkasteapmiid ja boasttuvuođaid, ja buoridanbarggus adnojedje spiehkastiedut háreve.

Dálkkasgiedahallan lea oahpes riskasuorgi. Divššohasat eai dábalaččat nagot ieža dieđihit jus dálkasat eai addo riektá. Bargit geat barget dálkasiiguin, fertejit oahppat oaidnit váttisvuođaid mat čuožžilit, ja raporte- ret daid viidáseappot nu ahte ruovttudikšu sáhtá dán čuoččolit ja fuolahit doavttirgeahču jus lea dárbu. Jus gieldda ii fuolat doarvái fágalaš gealbbu ja dárkilvuođa buot osiide dálkkasgiedahallamis, de sáhtá dat buktit hirbmat duođalaš váikkuhusaid divššohassii.

Fástadoaktáriid dárkkisteapmi

Jagi 2010 dárkkisteapmi leat maidái geahččan movt fástadoaktarat isket ja čuoččolit divššohasaid geain lea demeansa, ja sin dálkkasgiedahallama daid divššohasaid dáfus geat ožžot veahki ruovttubuoheccidivššus váldit dálkasiid. 32 dárkkisteapmi ledje 7 geat eai deavdan guoskevaš láhkagáibádusa fástadoaktáriidda. Gávdnojedje earet eará váilevašvuođat journálačállimis, mii lea erenoamáš heitot jus earát, omd. sadjásaččat galget atnit journála. Muhtumat ledje čuoččolan divššohasaid demeansasi- vain nu summálit ja eahpestruktuvradit ahte dat sáhtá dagahit divššohasaid ovdii. Bearráigeahččanrutiinnat antikoagulašuvdnadálkkodeami (warfarin) oktavuodas spiehkastiedje fágalaš rávvagiin muhtun fástadoaktáriid dáfus. Dat sáhtá dagahit ahte

divššohas ii oaččo ávkki dálkkodemis, dahje oažžu duođalaš liigeváikkuhusaid dego vardimiid. Dárkkistemiid lohku ii leat allat muhto dat ankke čájehit mii fástadoaktáriid dáfus sáhtta boastut geavvat dákkár hearkkes divššohasjoavkkuid oktavuodas.

Dárkkisteapmi nealgudeami eastadeami ja dálkkodeami dáfus

Lea oahpes ášši ahte muhtun boares olbmot geat dárbbasit divššu, leat nealgume dahje soitet nealgut. Nealgun dagaha hearkkibun infekšovnnaid vuostá ja billista fysalaš ja mentála doaimma, ja stuorida riskkaid bártidit jus buohccá mainnaga.

20 gielddas čájehuvvui ahte 12 gielddas eai leat dohkálaččat fuolahandárbbaslaš doaimmaid maiguin identifisere, kárte ja čuovvola guoskevaš divššohasaid. Sihke buhcciidruovttuin ja ruovttudivššus váilo dárbbaslaš oahpahandoaimmat bargiide. Fuollatmeahttuvuohta dán suorggis sáhtta dagahit duođalaš dearvvasvuodaváttuid dárpmehis boaresolbmui.

Dárkkisteapmi helpema dáfus lossa fuolahusbargguin

Olu boaresolbmot geat ássat ruovttus, leat sorjavaččat lagasolbmuid fuolahusas ja praktihkalaš veahkis vai sáhttet ruovttus ássat nu guhká go vejolaš. Dán fuolahusbarggus lea stuora árva ovttaskas boaresolbmui, muhto maiddái gildii. Olu lagasolbmot leat ieža boarrásat. Gieldda dearvvasvuoda- ja sosiálabálvalusas lea ovddasvástádus deavdit maiddái sin dárbbuid vai helpejuvvojit lossa fuolahusbargguin.

Fylkkamánni ja fylkka dearvvasvuodageahčču čadahii 2010:s riikkaviidosas dárkkistemiid das movt gielddat devdet ja dustejit fuolahedjiid dárbbu helpemii. Dárkkisteapmi

dahkkui nu ahte duoppil dáppil iskkaimet čálalaš dieđuid gielddaid áššemeannudeamis go leat juolludan helpema.

42 gielddas dan 48 gielddas mat iskojuvvojedje, cuiggodii dearvvasvuodageahčču diliid mat rihkkot dohkálaš

áššemeannudangeavada nu movt hálddašanláhka gáibida. Dat ledje olu boastuvuođat das ahte gielddat eai kárte ja árvoštala priváhta fuolahedjiid fuolahusnoadi, dilálašvuoda ja dárbbu helpemii go bálvalusat juollu- duvvojit. Olu gielddain ledje unnán dieđut vejolašvuodain oažžut helpema ohcanskoviin ja muđui. Ovttá jagis ledje muhtun gielddat dahkan muhtun moadde mearrádusa juolludit helpema. Moadde gieldda ledje hilgon ohcamušaid oažžut helpema seamma áiggis. Ná unnán sáhka helpema birra, sáhtta mearkkašit ahte lagasolbmot ja eará eaktodáhtolaš organisašovnnat eai oaččo dan helpenfálaldaga masa livččii lánhannejuvvon riekti.

Dieđikeahkes dárkkisteapmi – vuohki beassat oaidnit beaivválaš duohtavuoda?

Dábálaččat ožžot doaimmat dieđu dárkkistemiid birra. Geahččoeiseváldi sáhtta maiddái čadahit dieđikeahkes dárkkistemiid, nu ahte almmá dieđu haga dahje moatti diimmu várrejuumiin sáhttit vuolgat galledit doaimma ja viežžat daid dieđuid maid dárbbasit dihto ráddjejuvvon áššis dihto áiggis. Ulbmilin lea oažžut dilálalašvuodagova muhtun osiin doaimma praksis.

Jagi 2010: čadahedje fylkkaid Dearvvavuodageahččut 24 dieđikeahkes dárkkistemiid iešguđet osiin gielddaid boarrásiid bálvalusfálaldagas. Ledje iešguđetlágán gažaldatčuolmmat, ja dat válljejuvvojedje báikkálaš riskkaid árvoštallama vuodul.

“Galgat go olbmuid luotti gasku dálvvi olggos álás?” – ovdamearkkat Aust-Agderis

Dan jearaldaga oaččui Aust-Agdera Dearvvasvuodageahčču go čadahii dieđikeahkes dárkkistemiid 15 buhcciidruovttus go ledje iskame sáhttet go ássit friddja lihkadit almmá makkárga eastagiid haga.

Buhcciidruovttu ássiin lea riekti friddja vánddardit buhcciidruovttu siskkobealde ja olggobealde go ieža dan dáhttot. Buhcciidruovttus lea dattege ovddasvástádus árvoštallat ovttaskas ássi dearvvasvuoda ja sihkarvuoda. Vuoigatvuota hehttet nuppi lihkeadanfriddjavuoda lea regulerejuvvon divššohasvuoigatvuodalága kapihtal 4A:s.

Aust-Agder Dearvvasvuodageahčču dutkkai makkár praksis buhcciidruovttuin lea go lohkkadit uvssaid. 15 buhcciidruovttus lei 14 ruovttus nu ahte olgouvssat, uvssat searvaareálide, gilvvagárdái ja feaskkirlanjaide lássejuvvojedje vaikko eai lean dahkkon individuála mearrádusat divššohasvuoigatvuodalága kapihtal 4A vuodul. Dat čovdosat ja ortnegat mat ledje buhcciidruovttuin, ledje oktasaččat ja gustojedje buohkaide uvssa “siskkobealde”. Dákkár praksisa ii čuoovo lága.

Bivdit evttohasaid KARL EVANG-BÁLKÁŠUPMÁI 2010!

Karl Evang-báلكkašupmi (NOK 50 000) juhkkovuvvo jahkásaččat dakkár olbmui dahje organisašuvdnii mii Karl Evang vuoiŋŋa mielde lea erenoamážit áŋgiruššan dearvvašvuoda-, sosiála- dahje mánáidsuodjalussuorggis. Báلكkašupmi geigejuvvo Karl Evang-semináras maid Stáhta dearvvašvuodageahčču lágida Oslo ja Akershus allaskuvllas golggotmánu 20.b. 2011. Seminára galgá oččodit johtui digaštallama ja beroštumi áigeguovdilis fáttás mii lea Karl Evang vuoiŋŋa mielde ja Stáhta dearvvašvuodageahčču bargui ávkin. Seminára lea nuvttá, dasa ii dárbbas diedihit ja buohkat leat bures boahhtin! Loga eambbo báلكkašumi ja seminára birra helsetilsynet no evang neahttasiiddus.

Evttot evttohasaid báلكkašupmái ovdal borgemánu 19.b.
dahje Statens helsetilsyn, P.b. 8128
Dep, 0032 Oslo

Statens helsetilsyn
Norwegian Board of Health Supervision
Postboks 8128 Dep
0032 OSLO

Telefovda: (+47) 21 52 99 00
Fákša: (+47) 21 52 99 99
E-poasta: postmottak@helsetilsynet.no
Interneahtta: helsetilsynet.no
Galledančujuhush: Calmeyers gate 1,
Oslo

Njukčamánnu 2011

Geahččoraporttat

Juohke sosial- ja dearvvašvuodageahčču raporta almmuhuvvo neahttabáikkis www.helsetilsynet.no. Doppe sáhtát daid viežžat fáttáid mielde, suohkaniid mielde, dearvvašvuodadoaimmahagaid mielde, fylkka dahje jagi mielde.

